

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 107 1986

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00884-5 (häftad)

ISBN 91-22-00886-1 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1987

Alla Shakespeares bevarade dramer behandlas kronologiskt. Sonetterna och de enskilda dikterna berörs endast summariskt. Frykman avstår i stort sett att syssla med Shakespeare på scenen. Det hindrar inte att han faller några hårda men rättvisa ord om diverse »tokfanexperiment». Det är alltså en läst, en studerad Shakespeare läsaren får, också högst personlig. Frykman har velat ge sin syn på dramerna utan att för det mesta snegla på vad andra forskare kommit fram till. Med rätta prisar han emellertid A. C. Bradley, känd för sin inriktning på karaktärerna. Frykman har också ett helt kapitel om Shakespeares dubbeltydigheter och bildspråk. Men han känner »kvalm» inför viss nyare Shakespeare-syn, sådan som man möter hos L. C. Knights och G. Wilson Knight. Jan Kott får sig ett tjuvnytt.

Varje drama genomgås mer eller mindre utförligt, allt efter dess betydelse. Rikliga citat infogas, på engelska eller i svenska tolkningar, mest C. A. Hagbergs. För vissa dramer ges i klarhetens intresse korta innehållsredogörelser. Sparsamma men intressanta illustrationer förekommer.

Bland krönikespelen framstår Henry IV klarast i Frykmans tolkning, en lysande genomgång med mycket om Falstaff. Men de stora komedierna, som *As You Like It*, *The Merchant of Venice* och *Twelfth Night* blir också föremål för inträngande behandling. De stora tragedierna får dels ett inledande kapitel, dels särskild utförlig diskussion.

Man beklagar att personregister saknas. Å andra sidan lämnas talrika korshänvisningar mellan de olika skådespelen.

Det är en lärd, rolig, fångslende bok som Erik Frykman har gett oss, en bok för alla läsare av Shakespeare-dramer men också för åskådare. Det är ett helt livs känsliga, intensiva, beundrande studium som sammanfattas i denna rika volym.

Sven Collberg

Hannelore Schlaffer: *Klassik und Romantik 1770–1830. Deutsche Literatur in Bildern*. Alfred Kröner Verlag 1986.

Den tyska klassicismen och romantiken, Goethetiden, som det brukar heta, står i fokus i ett praktverk som Hannelore Schlaffer har sammanställt som det första bandet i Kröner-förlagets nya serie *Deutsche Literatur in Bildern*. »Dieses Buch ist keine bebilderte Literaturgeschichte – es ist eine Geschichte von Bildern, die die Literatur begleitet haben.» Utgångspunkt utgör Goethes *Werther* som i likhet med vad som i Frankrike hade varit fallet med Rousseaus *La Nouvelle Héloïse* strax beledsagades av en rad illustrationer. D. N. Chodowiecki var den som med sina gravyrer beredde de tyska läsarna väg till Goethes verk. »War er nicht gewesen, / So blieb wohl eine Schar / Von unsern Büchern ungelesen», hette det efter hans död. Den 1801 avlidne gravören har svarat för inalles 1905 illustrationer till litteratur, varav 1275 återfinns i kalendrar från 1700-talets sista kvartssekel. 1778 övertog G. Chr. Lichtenberg utgivningen av Göttinger *Taschen-Calendar* – Lichtenberg, den berömda aforistkern, som utsatte Lavater för sitt bitande hän – och han

värvade härvid Chodowiecki som illustratör. Lichtenberg ville förvandla fysionomiken till »Pathognomik» med tonvikt på gestik och mimik; i brev till Chodowiecki efterlyser han »[ein] Orbis pictus für Schauspieler und Roman-Schreiber».

Det finns flera tyska arbeten om bokillustrationerna från det klassisk-romantiska skedet liksom beträffande den tidens *Taschenbücher* och almanackor. Hannelore Schlaffer har dragit nytta av dessa verk. »Aus Almanachen stammt der grösste Teil der hier veröffentlichten Illustrationen, weil sie den weitesten Kreis von Lesern erreichten und daher das durchschnittliche literarische Bewusstsein am ehesten widerspiegeln.» De första illustrerade tidskrifterna var nästan alla *modetidskrifter*, men som den moraliske nestor han var förstod Chodowiecki strax att som pendanger mot varandra ställa aristokratisk och borgerlig livsform. »Letztlich blieb es nicht dabei, dass die Bilder und Illustrationen die Phantasie des unberatenern Lesers nur unterstützen; sie beherrschten schliesslich seine Vorstellung derart, dass sie ins Leben tragen: Kleidung und Möbel, Hausrat und Gartenanlagen, Reisen und Geselligkeit wurden einer Stilisierung unterworfen [...] Zur Veranschaulichung der Poesie trugen also nicht nur die Künstler mit ihren Gemälden, Aquatinten und Kupferstichen, die Dichter mit den Skizzen und Zeichnungen bei; der Leser selbst beteiligte sich in dieser Jahrzehnten einer schaulustigen Rezeption buchstäblich mit Leib und Leben an der Vergegenwärtigung von Literatur.»

Aug. W. Ifflands skådespelardisciplin sträckte sig enligt Ludwig Tieck ända ut i fingertopparna: »Alles soll etwas bedeuten.» »Die Almanach der Schauspielkunst und des Laienspiels machten das Bewusstsein von einer neuen Körpersprache allgemein», konstaterar Hannelore Schlaffer som också uppmärksammar Lady Hamiltons liksom tyskan Henriette Händel-Schütz' monodramer och attityder; den sistnämnda gav f.ö. i oktober 1812 två föreställningar på Riddarhuset i Stockholm, vilka blev betydelsefulla för de svenska romantikernas entusiasm för *tableau-vivant*-konsten. (U.-B. Lagerroth har senast behandlat detta förhållande i *Almqvist och scenkonsten*, en uppsats i *Perspektiv på Almqvist* (1973).)

Gravyrerna i böcker och kalendrar tog som Aug. W. Schlegel noterade fasta på handlingsmoment som var tacksamma just för en målerisk framställning, men de hade annars svårt för att göra den litterära textens kvaliteter rättvisa. Runge, som åtnjöt större anseende än andra kopparstickare och gör så än i dag, tillägnade sig en teknik med inriktning på konturerna i syfte att bättre innebilda romantikens språk. »Vielen ist die Licht- und Schattentinte des Kupferstichs schon eine zu starke Abstraktion», ironiserade Schlegel, »sie möchten ihn, wie Kinder, illuminiert haben, weil sie sich einen blauen oder grünen Rock nicht anders vorstellen können, als wenn sie ihn vor Augen sehen.»

Hannelore Schlaffers gränspåle kring 1830 motiveras för den »förmedlande illustrationens» del av de nya tekniska möjligheter som nu gjorde illustrationerna självständigare än förut gentemot litteraturen. Volymen som innehåller 336 avbildningar och 7 färgbilder och vars textflöde är lika informativt som underhållande, vetter något mot relevanta partier i Gunnar Tideströms *Dikt och Bild*, men ger med sina rika bildföljder till raden av tema-

komplex läsaren ett bredare spektrum av intryck. I förgrunden står sålunda receptionsaspekten, de nya läskategoriernas fixering vid det avbildbara.

Ulf Wittrock

Esaias Tegnér's Samlade Dikter utgivna av Tegnérssamfundet, IV, Frithiofs saga, 1825. Red. av Åke K. G. Lundquist, Lund 1986.

Fredrik Böök gav 1921 ut *Frithiofs Saga* i sin och Ewert Wrangels kritiska upplaga av Tegnér's Samlade skrifter. När Åke K. G. Lundquist i fjärde delen av Tegnérssamfundets utgåva presenterar diktyckelns text, sker det efter Bööks principer. Böök var den förste utgivare, som utgick från Tegnér's egenhändiga renskrift. Brinkman, till vilken skalden sände denna, insåg handskriftens värde, lät göra en avskrift och det blev från denna vad gäller ortografi, interpunktion, vissa namnformer och vissa böjningsformer åtgärdade avskrift, som sättningen skedde av första upplagan. Intill 1921 vilade Tegnér's originalhandskrift fredad för utgivares ögon.

Det var en i åtskilliga enskildheter ny *Frithiofs Saga* som Böök den gången presenterade. Tegnérssamfundets 'Frithiof' av 1986 går i Bööks spår. Textgestalten erbjuder blott få och små nyheter.

Liksom Böök har alltså också här utgivaren lagt Tegnér's egen renskrift till grund för textetableringen under noggrant aktgivande på samtliga de upplagor, som under Tegnér's livstid kom i handeln. Strävan är inte att förbehållslöst restituera en Tegnér's ursprungstext i linje t. ex. med den pågående utgivningen av nationalupplagan av Strindbergs verk. Tegnér påfordrade själv ändringar i brev till Brinkman, denne fick skaldens godkännande av andra. Den text, som sålunda underhand sanktionerades av författaren, redovisas i föreliggande utgåva. Till de viktigare restitutionerna från och med Böök hör korrigeringar av felaktigheter som gjordes i avskrivningen av originalhandskriften. Ett exempel finner vi i vers 42 i den andra sången, »Kung Bele och Thorsten Vikingsson». Tegnér skrev: »men thronen hvilat ensam på Lagens grund»; avskrivaren trivialiserade en grad genom att byta ut 'ensamt' mot 'endast'. Alla tryckta upplagor har *endast*, upplyses i den nya utgåvan. För klarhetens skull kunde ha tillfogats: före Bööks. Denne beaktade – »naturligtvis», skriver han i sin kommentar – de ändringar, som Tegnér vidtog i senare upplagor. Ett exempel: i den fjärde romanen, »Frithiofs Frieri», lästes ännu i första upplagan »Ha vi ej i öfverflöd / Det härskna fläsk och det bruna mjöd / Och skalder många?» Här reagerade Franzén och Tegnér fogade sig och ändrade till den möjligen något mindre realistiska formuleringen »Det gula fläsk!» Som här Tegnér, så Böök, så Lundquist. Utgivarna följer Tegnér men utgivningstekniskt rör det sig egentligen om två olika Tegnér, dels – med renskriften – diktaren vid sitt verks fullbordan, dels – med ingreppen i andra upplagan – diktaren under påverkan av läsare och kritiker. Att även den senare fått sitt ord med i laget betyder att de på detaljer när samstämda moderna utgåvorna av Tegnér's verk inte erbjuder någon dramatiskt nyreviderad text i förhållande till den texttradition, på vilken receptionen och dittillsvarande forskning grundat sig. Detta konstateras

med tillfredsställelse. Men ett memento är av nöden. Den i dag utomordentligt subtila texttolkning, som börjar ägnas även den romantiska perioden av svensk diktning, måste naturligtvis grundas på säkrast möjliga text. Tolka- ren har goda skäl att noggrant göra reda för vad som är diktarens alldeles egna och ursprungliga och vad som är av honom sanktionerade men av andra föreslagna ändringar i hans ursprungstext. Den nya lundautgåvan ger i sådana fall klara besked.

Det är en flitig och kringstynt biblioteksman, som svarat för den svåra uppgiften att redovisa textens väg från Frithiofssagans första trevande introduktion i Sverige på 1600-talet till bokens avsättning under skaldens sista år på 1840-talet. Denna insiktsfulla och detaljmättade redovisning innebär en forskningsinsats av ansevärda mått samtidigt som den med sin bibliografiska fyllighet lägger en stabil grund för vidare Tegnérforskning. Bland nyheterna noteras August von Hartmansdorffs, götens och ämbetsmannens, anmärkningar till diktverket 1826, om man så vill också Tegnér's egna anmärkningar till *Frithiofs Saga* från 1839, som här, redovisad med samma filologiska akribi som dikterna, omedelbart ansluter till dessa. Värdet av Hartmansdorffs anteckningar är möjligen större än utgivaren och kommentatorn tycks tillmätta dem, Tegnér's sena kommentar sannolikt i motsvarande grad mindre. I det förra fallet möter vi ett utförligt dokument över hur Tegnér's innovationer av det episk-lyriska språket uppfattades av en litterärt intresserad samtida, må vara att den samme som stilist, talare och person tillhörde de snustorra. I det senare gäller, att man inte nog starkt kan varna för riskerna i tolkningen av en diktares förklaringar och kommentarer till ett sedan länge offentliggjort och diskuterat verk.

Från den innehållsmättade texthistoriken kommer vi slutligen till textkommentarerna. Här kan vi romans följa texternas framväxt från koncept, där sådant förekommer, och fram genom upplagorna. Därtill bjuds enligt vanligheten ordförklaringar och kommentarer till språkliga, stilistiska, motivhistoriska och andra företeelser. Det gyllene lagom är en vanskelig, kanske omöjlig nivå att träffa för kommentatorer av äldre litterär text. Böök var alldeles för snål med kommentarer, möjligen av nödtvång, eftersom varje band rymde så stora textmassor. Lundquist har gått till motsatt ytterlighet genom att förklara även nog så vanliga ord och uttryck och genom att, som det synes, utan sovring redovisa forskares iakttagelser av Tegnér's språk. Sålunda undgår inte ordformer som 'anlet', 'altar', 'talte', 'hvarann' och 'ann' att kommenteras, vanligtvis med hänvisning till någon av de många språkmän, som botaniserat i det tegnerska språket till ringa om ens någon båtnad för vår förståelse av de litterära dimensionerna och det speciellt tegnerska föredraget i dikterna. Ord som 'allena' förklaras, så ock 'fåfängt' i dess betydelse 'förgäves'. En lista skulle bli lång på ställen, som gör intryck av överflödiga kommentering. Textkommentaren röjer å ena sidan en samvetsgrann excerptering av en litteratur, som i övervägande grad är språkhistoriskt och morfologiskt inriktad. Anmärkningsvärt tunn-sådda är å den andra hänvisningarna till sådana framställningar, som går in på tolkningar i vidare eller djupare bemärkelse eller som velat se språket och stilen i ett stilhistoriskt eller estetiskt sammanhang. Förklaringen är förmodligen inte en och enkel. Det är möjligt att språk-